

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXIII

(Ayrıbasım / Offprint)

MERSİN
2015

KAAM YAYINLARI
OLBA
XXIII

© 2015 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 14641

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas,
opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734

Fax: 00.90.324.361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed by

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul

Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99

Sertifika No: 29487

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09

info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XXIII

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XXIII

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Marion MEYER
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY
Prof. Dr. İ. Hakan MERT
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN

MERSİN
2015

*Vefat Eden Meslektaşlarımızı
Saygı ile Anıyoruz...*

Prof. Dr. Halet ÇAMBEL

Prof. Dr. Klaus SCHMIDT

Prof. Dr. Sencer ŞAHİN

Prof. Dr. Kutlu EMRE

İçindekiler/Contents

Halil Tekin

Yukarı Mezopotamya'nın İlk Boyalı Çanak-Çömlekleri: Hassuna, Samarra ve Halaf: Yeni Yorumlar ve Yaklaşımlar. Bölüm 1: Hassuna ve Samarra (The First Painted Potteries of the Upper Mesopotamia: Hassuna, Samarra and Halaf. New Interpretations and Approaches. Volume 1: Hassuna and Samarra) 1

A. Tuba Ökse

Diyarbakır Kentinin En Eski Yerleşimi: İçkale'deki Amida Höyük (The Earliest Settlement of the City of Diyarbakır: Amida Höyük at İçkale) 59

Cengiz Çetin

Isparta Müzesi'ne Ait Bir Grup Tunç Silah Hakkında Değerlendirme (A Research on a Group of Bronze Weapons in the Museum of Isparta) 111

Sabri Arıcı

Phokaia'daki Palmiye Sütun Başlığı ve Kökeni (Das Palmenkapitell in Phokaia und seine Herkunft) 153

Sevgi Sarıkaya

Daskyleion Dynastes'lik Sisteminde Artabazos'un Rolü (Artabazos's Role in the Dascylium Dynastic Systems) 175

Hatice Körsulu

Nagidos Kazısından Ele Geçen Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri: Attika ve Yerel Üretimler (Klassische und Hellenistische Lampen von Nagidos: Attika und der lokalen Produktion) 199

Turgay Yaşar Yedidağ

Dorylaion Kalıp Yapımı Kaseleri (Dorylaion Mold Made Bowls) 235

Hüseyin Metin – B. Ayça Polat Becks

Burdur Müzesi Metal Kandilleri (Metal Lamps in the Burdur Museum) 273

Erdoğan Aslan <i>Kekova Adası 2012-2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi</i> (<i>Typological Assessment of the Amphorae Found in the 2012-2013 Kekova Island Underwater Survey</i>)	321
Murat Çekilmez <i>Hyllarima'dan Bir Grup Figürin</i> (<i>A Group of Figurines from Hyllarima</i>)	371
Hüseyin Uzunoglu <i>Bursa Müzesi'nden Ölü Ziyafeti Sahneli Yeni Mezar Stelleri</i> (<i>New Funerary Inscriptions with 'Totenmahreliefs' from the Museum of Bursa</i>)	397
Aytekin Büyükközer <i>Isauria Bölgesi'nden Bir Kaya Anıtı: Basamaklı Sunak mı? Mezar mı?</i> (<i>A Rock Monument from the Isauria Region: Is it a Stepped Altar or a Grave?</i>)	417
Fahriye Bayram <i>Hahuli Triptiği ve Martha-Maria Alania</i> (<i>The Triptych of Hahuli and Martha-Maria Alania</i>)	447
Ayşe Aydın <i>İzmir Arkeoloji Müzesi İle Tarih ve Sanat Müzesi'nde Bulunan Ampullalar</i> (<i>Ampullae Finds in the İzmir Archaeology and in the History and Art Museums</i>)	487
Şener Yıldırım <i>Side Müzesi'nden Bir Geç Antik Çağ Çeşmesi</i> (<i>A Late Antique Fountain from the Museum of Side</i>)	515
Stephan Westphalen <i>Die Kirche von Işıkkale</i> (<i>Işıkkale Kilisesi</i>)	535
Eberhard Zangger – Serdal Mutlu <i>Troia'daki Yapay Limanlar ve Su Mühendisliği:</i> <i>Bir Jeo-Arkeolojik Çalışma Hipotezi</i> (<i>Artificial Ports and Water Engineering at Troy:</i> <i>A Geo-Archaeological Working Hypothesis</i>)	553

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayında gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Ortadoğu'ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Antropoloji, Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ve Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a. Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
 - b. Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliyografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
 - c. Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
 - d. Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
 - a. Metin içinde her cümle için ortadaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
 - b. Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.
 - c. Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, küçük harf ile ve parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasında boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasında nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).
 - d. Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-

Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hegel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, 9, lev.1.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).
5. Word dökümanına gömülü olarak gönderilen figürler kullanılmamaktadır. Figürlerin mutlaka sayfada kullanılması gereken büyüklükte ve en az 300 pixel/inch çözünürlükte, photoshop tif veya jpeg formatında gönderilmesi

gerekmektedir. Adobe illustrator programında çalışılmış çizimler Adobe illustrator formatında da gönderilebilir. Farklı vektörel programlarda çalışılan çizimler photoshop formatına çevrilemiyorsa pdf olarak gönderilebilir. Bu formatların dışındaki formatlarda gönderilmiş figürler kabul edilmeyecektir.

6. Figürler CD'ye yüklenmelidir ve ayrıca figür düzenlemesi örneği (layout) PDF olarak yapılarak burada yer almalıdır.
7. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
11. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
12. Metnin word ve pdf formatlarında kaydı ile figürlerin kopyalandığı iki adet CD (biri yedek) ile birlikte bir orijinal ve bir kopya olmak üzere metin ve figür çıktısı gönderilmelidir.
13. Makale içinde kullanılan özel fontlar da CD'ye yüklenerek yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is November of each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on antropology, prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a. One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b. The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c. The indication fig.:
 - * It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
 - * If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Footnotes (for articles):

Oppenheim 1973, 9, pl.1.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).

5. Figures, embedded in Word documents can not be used. Figures have to be in the length in which they will be used in the page, being at least 300 pixel/ inch, in photoshop tif or jpeg format. Drawings in adobe illustrator can be sent in this format. Drawings in other vectoral programs can be sent in pdf if they can't be converted to photoshop. Figures sent in other formats will not be accepted.
6. Figures should be loaded to a CD and a layout of them as PDF should also be undertaken.
7. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
8. A list of figures should take part at the end of the article.
9. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
10. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
11. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German .
12. The text in word and pdf formats as well as the figures should be loaded in two different CD's; furthermore should be sent, twice the printed version of the text and figures.
13. Special fonts should be loaded to the CD.

SİDE MÜZESİ'NDEN BİR GEÇ ANTİK ÇAĞ ÇEŞMESİ

Şener YILDIRIM*

ABSTRACT

A Late Antique Fountain from the Museum of Side

Archaeological excavations in the ancient city of Side which began in 1947 still continue, though resumed off and on. In addition to the city fountains found during these excavations, another fountain was detected in the west part of the peninsula, where the current town is located, whilst the substructure works undertaken by the Municipality of Side in the early 1990's, and was carried to the Museum of Side. The fragments of the fountain which are presented in this paper, consist of seven blocks. They are manufactured of good quality of limestone; and the compositions of adornments on their front faces are carved mostly in high relief and partly a-jour technique implemented. There are three basins situated in the front of three of these blocks. The other four appear without basins, containing a garland with a head of ram and a composition of vine scroll+cantharos.

The vine scroll which comes out of a cantharos is a well-known composition since the Roman Era, and it was applied widely on various materials particularly in the Byzantine art with the spread of Christianity. However, the garland decoration was not applied as much in the Byzantine art, and discontinued in the 3rd century AD. The most interesting point on these fountain blocks is that the usage of a cross motif together with a decoration of a garland with a head of ram, which belongs to the Antiquity and solely survived as a paganish element. Must it be perceived that this composition found area of application as a continuity of a tradition in the Late Antique Period where Christianity was rapidly spreading, or was it materialized as a result of the persons' admirations and choices who built this fountain or have it built? When looking at the other three blocks with the basins which were duplicated from the monumental nymphaeum, it can be conceived that the Roman structures and ornaments in Side were still admired and they were a source of inspiration in the dates when the fountain was manufactured.

The locations of the other fountains being in the city were on the main artery indicate that this fountain was originally located on another artery. The main street which goes from theatre to the port, that was not included in the restitutive city plan

* Yrd. Doç. Dr. Şener Yıldırım, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü Yenişehir. Mersin/Tr. E-posta: seneryildirim@mersin.edu.tr

which was prepared during Mansel's works in the area, might be one of the main arteries of the city in the Antiquity.

Keywords: Fountain, Nymphaeum, Byzantine, Garland, Late Antique Period.

ÖZET

Antik Side kentinde 1947 yılında başlayan arkeolojik çalışmalar kesintilerle de olsa bugün hala devam etmektedir. Bu çalışmalar sırasında bulunan kent çeşmeleri-ne ek olarak Side Belediyesi'nin 1990'lı yılların başında yaptığı alt yapı çalışmaları sırasında, bugün modern yerleşimin olduğu yarımada'nın batı bölümünde bir kent çeşmesi daha bulunmuş ve Side Müzesi'ne taşınmıştır. Bu çalışmada konu edilen çeşmeye ait parçalar, toplam yedi bloktan oluşmaktadır. Kaliteli kireç taşından yapılmış olan blokların ön yüzlerinde yer alan bezeme kompozisyonları yüksek kabartma ve kısmen ajur tekniği ile yapılmıştır. Bloklardan üç tanesinin önlerinde birer kurna bulunmaktadır. Diğer dört blok ise kurnasız olup, koç başlı gırland ve asma dalı+kantharos kompozisyonu barındırmaktadır.

Kantharostan çıkan asma dalı kompozisyonu Roma Döneminden beri bilinen ve özellikle Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte Bizans Sanatı içinde oldukça çeşitli malzeme üzerinde uygulanan yaygın bir kompozisyonudur. Ancak, gırland bezeme Bizans Sanatı içinde uygulama alanı bulmuş bir kompozisyon değildir ve M.S. 3. yüzyılda yapımı son bulmuştur. Antik Döneme ait ve pagan bir bezeme unsuru olarak kalan koç başlı gırland bezemenin çeşme blokları üzerinde haç motifiyle birlikte kullanılması ise ilgi çekici bir noktadır. Bu kompozisyonun Hıristiyanlığın hızla yayılmakta olduğu Geç Antik Çağ içinde kendisine uygulama alanı bulmuş olması, bir geleneğin devamı şeklinde mi algılanmalıdır ya da çeşmeyi yapan/yaptıran kişilerin beğenileri ve tercihleri sonucunda mı gerçekleşmiştir? Çeşmenin kurnalı diğer üç bloğunun, kentin girişindeki anıtsal nymphaiondan kopyalanmış olduğuna bakılırsa, çeşmenin yapıldığı dönemde Side'deki Roma Dönemi yapı ve bezemelerinin halen beğenildiği ve esin kaynağı oldukları düşünülebilir.

Kentteki diğer çeşmelerin ana arterlerde bulunmuş olması, bu çeşmenin de buluntu yerinin bir başka ana artere işaret edebileceğini gösterir. Mansel döneminde hazırlanan ve kısmen restitüsyonu yapılan kent planında gösterilmemiş bir yol olarak, bugün tiyatrodan limana inen ana cadde, Antik Dönemde de kentin ana arterlerinden biri olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çeşme, Nymphaion, Bizans, Gırland, Geç Antik Çağ.

Giriş

Bu çalışmanın konusunu, restitüe edilerek yan yana sıralanmış parçalar halinde Side Müzesi'nde sergilenmekte olan bir çeşme kuruluşu oluşturmaktadır (fig. 1). Çeşmeye ait bloklar, 1980'li yılların sonunda Side'de başlayan altyapı çalışmaları sırasında yapılan kazılarda bulunmuştur. Tiyatronun yaklaşık 100 m. batısında, limana uzanan yolun yaklaşık

başlangıcında bulunmuş olan çeşmenin *in situ* durumdaki fotoğraflarına, çizimlerine ya da raporlarına Side Müzesi'nde ulaşılamamıştır. Bu nedenle, nasıl bir mimari sistem içinde yer aldığını kesin olarak söylemek zordur. Müzede 879 envanter numarası ile sergilenmekte olan çeşmeye ait bu bloklar, Side'de bugüne dek tespit edilmiş dokuzuncu kent çeşmesine aittir. Bu çalışmada blokların tanıtılması, dönemin beğeni ve tercihleri açısından değerlendirilmesi ve tarihlendirilmesi amaçlanmıştır. Blokların dizilişi ve barındırdıkları izlerden yola çıkarak bir restitüsyon önerisi de sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, çeşmenin buluntu yeri göz önüne alınarak, Side'nin Antik Dönem kent planı restitüsyonuna dair veri oluşturabilecek, yeni bir cadde önerisi de getirilmiştir.

Değerlendirme

Toplam yedi parçadan oluşan bloklar kaliteli kireç taşından yapılmıştır. Her biri tek bir bloktan yontulmuş olan parçalardan üç tanesi kurnalı, diğer dördü ise levha şeklinde tasarlanmış ve dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Yüksek kabartma tekniği ile bezenmiş olan blokların yüzeyinde ince tarak izleri görülmektedir. Ön yüzlerindeki bezeme alanları üstten ve alttan düz profilli silmelerle sınırlandırılmıştır. Blokların arka yüzleri kaba yonu bırakılmıştır ve aşağıya doğru düzensiz biçimde kalınlaşmaktadır. Blokların üst bölümlerinin ön tarafında görülen ince taraklı alanlar, kullanıldığı dönemde dışarıdan görülen kısımlara işaret ederken, kaba işçilikli ve düz olmayan arka taraf ise özgün durumunda sıvalı olmalıdır. Blokların üstlerinde, iki yanda görülen kenet delikleri, parçaların birbirlerine metal kenetlerle bağlandıklarını göstermektedir. Çeşmenin köşe bloklarının arka yüzlerinde görülen izler, çeşmenin iki yanında en azından birer blok daha olması gerektiğini düşündürmektedir (fig. 9). Bu durum, çeşmenin mimari bir yapıya bağlı olarak kullanıldığını ve blokların da bir duvarın önündeki havuzun parapetleri olduğuna işaret etmektedir (fig. 14). Ancak bu yan bloklar, eğer bulundularsa da kazı sonrasında müzeye getirilmemiştir. Blokların var oldukları düşünülürse, müzeye taşınmama nedeni olarak bezemesiz bloklar olabilecekleri akla gelmektedir. Bu durumda, havuzun yalnızca ön bloklarının bezendiği ve çeşmenin de yalnızca ön cephesinin vurgulanmış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, eldeki veriler bütüncül bir çeşme yapısı restitüsyonuna izin verecek oranda değildir.

Sağ köşe bloğundaki koç başlarından soldakinin detayları gösterilmiş ve tamamlanmıştır. Buna karşın, diğer koç başlarının yalnızca ana hatlarıyla

işlenmiş olması, blokların son işçiliğinin henüz tamamlanmadan kullanıldıklarını gösterir. Koç başlarının taşıdığı girlandlı bezeme kompozisyonu, Roma Dönemi'nde özellikle lahitler başta olmak üzere, ostoteklerde, postamentlerde ve heykel kaidelerinde görülmektedir. Bu bezeme kompozisyonu Erken Bizans Dönemi sanatında sıklıkla rastlanan bir uygulama değildir. Özellikle, haç motifi ile Hıristiyanlık vurgusunun yoğun olarak görüldüğü taş eserlerde, girlandlı düzenlemelerin kompozisyonun parçası olduğu bir örnek tespit edilememiştir. Side'deki çeşmenin bu özelliği, Antik Döneme özgü bir bezeme kompozisyonunun halen beğenildiğini göstermektedir. Ancak, çeşmenin bezeme kompozisyonu açısından tekil örnek olması nedeniyle, Antik Döneme ait bir uygulamanın –farklı türde bir yapıda uygulanmış olmasından dolayı– gelenek şeklinde devam ettiğini söylemek güçtür¹.

Kurnalı bloklardan ikisi (2 ve 6) kurnaları ve diğeri (4) iki yandaki sütunceleri ile birbirinin aynı düzenlemeye sahiptir. Sütunce başlıkları, çeşmenin tarihlendirilmesi konusunda güvenilir bir veri olarak görülebilir. Başlıklarda görülen tek sıra akantus dizisi, yoğun matkap delikleriyle oluşturulan konturları nedeniyle, literatürde “Theodosius Dönemi başlıkları” olarak bilinen ve M.S. 5. yüzyıl içine tarihlendirilen sütun başlıkları ile ilişkilendirilebilir². Bununla birlikte Rohmann, matkap delikleriyle oluşturulmuş ince işçilikli akantusların M.S. 2. yüzyıla kadar çekilebileceğini belirtmektedir³.

Erken Bizans Dönemine tarihlendirilen çeşmelerden literatürde az sayıda sütunlu örnek tanıtılmıştır. Bu örneklerden en iyi bilineni ise İstanbul

¹ Antik Döneme özgü bezeme kompozisyonlarının, Geç Antik Dönemde bir geleneğin devamı şeklinde uygulanması konusuna ileride değinilecektir.

² Genellikle 5. yüzyıla tarihlendirilen bu başlıklar bu dönemde tüm Akdeniz havzasında görülmektedir; Terry 1988, 16-23. 5. yüzyıla tarihlendirilen Konstantinopolis Studios Manastırı kilisesi başlıkları için bk. Zollt 1994, 209, Taf. 44/599. Konstantinopolis'ten diğer örnekler için bk. Tezcan 1989, 304-305. Myra Aziz Nikolaos Kilisesinin benzer başlıkları da 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir; Temple 2010, 358. Side'de AA Bazilikasının aynı tipteki başlıkları da yapıyla aynı döneme, 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir; Yıldırım 2013, 212. Boyut olarak Side örneğindeki sütuncelere daha yakın olan bir başka örnek, bugün Berlin Devlet Müzesinde bulunan, İstanbul'dan götürülmüş ve 5. yüzyıla tarihlendirilen lahitte görülmektedir. Üzerinde İsa ve iki havarisinin betimlendiği lahitin dar yüzünde figürler birbirlerinden sütunlarla ayrılmışlardır ve sütun başlıkları Side örneği ile benzerdir. Lahit ve tarihlendirmesi için bk. Grabar 1966, 226-229.

³ Rohmann, ince işçilikli akantusların kökenine dair yaptığı araştırmasında, M.S. 2. yüzyılın ilk yarısından itibaren görülmeye başlayan işçiliğin, M.S. 5. yüzyıla kadar gelişimini izlemenin zor olduğunu ileri sürmektedir, bk. Rohmann 1995, 119-120.

Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde sergilenen 3217 envanter numaralı çeşmedir. Bir mimariye eklenmiş olmaksızın, tek başına bir çeşme yapısı olarak tasarlanmış görünen örnekte sütunlar, oluşu kapatan öndeki iki levha düzenlemesinin yanlarına ve ortasına yerleştirilmiştir (fig. 12). Çeşme, araştırmacılar tarafından 6.-7. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴.

Bizans Dönemine tarihlenen sütunlu çeşmelerin iyi bilinen bir diğer örneği Ephesos Aziz İoannes Kilisesindeki çeşmedir (fig. 13). Kiliseden daha erken tarihli olan vaftizhanenin güney duvarına daha sonra yerleştirilmiş olduğu, mevcut duvar izlerinden anlaşılan çeşmenin, kilisenin yapımı sırasında buraya yerleştirilmiş olduğu ileri sürülmektedir⁵. Vaftizhanenin güney duvarı ile uyumlu olan kalınlığı, çeşmenin burası için tasarlanmış olduğunu göstermektedir⁶.

İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Ephesos Aziz İoannes Kilisesindeki çeşmelerde sütunlar parapetlerden daha yüksektir ve her ikisinde de hem kompozisyonun bir parçası, hem de çeşmenin üst yapısının taşıyıcıları olarak kullanılmışlardır⁷. Side örneğinde ise farklı olarak, sütunceler yalnızca bezeme kompozisyonunun birer parçası durumundadırlar ve kent girişindeki nymphaionun kurnalı bloklarında da sütunceler görülmektedir.

Kurnalı bloklar çeşmeyi, kent girişindeki nymphaionla ilişkilendirmek gerektiğini göstermektedir. M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilen anıtsal nymphaionun⁸, bugüne kırık parçalar şeklinde ulaşmış olan iki kurnası, 2 ve 6 No'lu bloklarla aynı formda ve yivli bezemelidir (fig. 10). Nymphaionun üç kurnası ise 4 No'lu bloğun kurnası gibi kantharos formundadır (fig. 11). Kent girişindeki anıtsal yapı, Roma Döneminde kentin en önemli yapılarından biri durumundadır⁹. Nymphaionun kent ve kentli için işlevsel anlamdaki önemi yanında, büyüklüğü ve gösterişli cephe düzenlemesi ile birlikte, kent girişini vurgulayan, simge bir yapı niteliğinde olduğu da

⁴ Eyice 1975, 439; Fıratlı 1990, 34-35. Fıratlı'nın yayınında çeşmenin bir heykel kaidesi olabileceği ileri sürülmüştür.

⁵ Russo v. d. 1999, 30-31; Russo 2010, 48.

⁶ Russo v. d. 1999, 31. Ancak, Kilise ile aynı döneme tarihlendirilen, üçgen alınlıklı bir üst yapıya sahip çeşmenin, öndeki haç bezemeli levhası dışında, üst yapısı ve bunu taşıyan iki yandaki, sütunlarla birlikte işlenmiş blokların devşirme oldukları da ileri sürülmektedir. Bk. Dorl-Klingenschmid 2001, 62.

⁷ İstanbul örneğinde bugün görülen üst yapı Osmanlı Dönemi ekidir. Ancak, sütun ve ayna yükseklikleri dikkate alındığında özgün durumunda da bir üst yapısının olması gerektiği düşünülebilir.

⁸ Mansel 1978, 108.

⁹ Side'de kutlanan bayramlarda, törenler nymphaiondan başlamaktadır, bk. Alanyalı 2011, 82.

düşünülebilir¹⁰. Yapının kent için taşıdığı bu önem, dönem insanı için de olasılıkla bir gurur kaynağı olmalıdır. Nymphaionun, Side halkı için taşıdığı bu önem nedeniyle, Geç Antik Çağda kent içinde yapılan küçük bir çeşmede de -kısmen de olsa- kopyalanmış olduğu ya da model alındığı söylenebilir. Bu durum, çeşmeyi yapan ustaların ya da yapımında söz sahibi olan kişi/kurumların tercihlerini de ortaya koymaktadır.

Çeşmenin 3 ve 5 No'lu blokları detay işçilik farklılıkları gösteren ancak, genel hatlarıyla birbirinin aynı olan kantharos ve asma dalı kompozisyonu barındırmaktadır. Dionysos kültüne kadar geri götürülebilecek olan bu kompozisyon¹¹, Hıristiyanlıkla birlikte, benzer bir anlamı taşımaya devam etmiştir. Antik Yunan mitolojisinde yeniden doğumun simgesi olarak Dionysos'un bedeni ile özdeşleşen asma Hıristiyanlıkta, yeniden doğacak olan İsa'nın bedeni ile simgelenmiştir¹². Kompozisyonun bu anlamı, mezar ritüeli ve cennet bahçesi ile de ilişkilendirilmesine yol açmıştır¹³, Erken Bizans Dönemi lahitleri üzerinde de zaman zaman uygulanmış ve çeşme mimarisinde de benimsenmiştir.

Geç Antik Dönemden itibaren geniş bir coğrafyada, farklı bezeme teknik, üslup ve malzemelerinde çok sayıda örneği bilinen kantharos ve içinden çıkan asma dalı kompozisyonuna sıklıkla, başta tavus kuşları olmak üzere, çeşitli kuşların dahil edildiği görülmektedir. Cennet bahçesi olarak yorumlanan bu kompozisyonda kuşların kantharostan su içmeleri ise kabin, kutsal suyu taşıdığı şeklinde değerlendirilmektedir¹⁴.

Kantharos ve kutsal su ilişkisi ise oldukça geniş bir alanda uygulanan kompozisyonun çeşmeler üzerindeki varlığını da anlamlı kılmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesindeki 3217 envanter numaralı çeşmenin arka yüzünde oldukça büyük boyutta işlenmiş kantharosun içinden, tıpkı asma dalları gibi, kıvrılarak uzayan akanthus yaprakları çıkmaktadır. Akanthus yaprakları ile kantharosun birlikte kullanıldığı bir başka örnek tespit edilememiştir. Ancak buradaki farklı uygulamanın nedenini, çok geniş olan bezeme alanının doldurulmasında, akanthus yaprakları ile asma dallarının yaratacağı görsel etki farklılığında aramak mümkün olabilir.

¹⁰ Anıtsal nymphaionların kentlerde imparatorluğun gücünün bir göstergesi olarak yorumlanabileceği de ileri sürülmektedir, bk. Grewe 1994, 202.

¹¹ Bel v. d. 2012, 344.

¹² Yuhanna, 15.

¹³ Le Chanoine 1885, 286.

¹⁴ Parman 1993, 388

Ephesos'ta Stadionun önündeki çeşmenin bir bloğunun ön yüzünde Side örneğine çok benzer şekilde, kantharos ve asma dalı kompozisyonu kabartma tekniğinde işlenmiştir. 6. yüzyıla tarihlendirilen çeşmedeki kompozisyonun benzerliğine karşın¹⁵, bezemesi Side örneğine oranla oldukça yalın ve basit bir işçiliğe sahiptir.

Daha önce de belirtildiği gibi, köşe blokların üzerinde görülen koç başlarının taşıdığı girland bezemenin örnekleri sıklıkla Roma İmparatorluk Döneminde görülmektedir. Side Müzesi'nde girland bezemeli çok sayıda taş eser olsa da, köşe taşıyıcılarda çoğunlukla boğa başları tercih edilmiştir ve koç başlarının taşıdığı bir örnek yoktur. Müzedeki girlandlı taş eserlerden, büyük bölümü kireç taşı ile yapılmış olan postament ve ostoteklerde çeşmeye oranla, oldukça zayıf bir işçilik görülmektedir. Gerek büstler ve masklar, gerekse girlandlı oluşturan bitkisel betimleme, çoğunlukla gerçeklikten uzak, çizgisel ve stilizedir. Kireç taşı malzeme ile yapılmış birkaç ostotek ise, yüksek kabartma tekniğinde ve detaylı girland betimleri ile çeşmeye yaklaşan bir işçilik kalitesine sahiptir. Mermerden yapılmış olan ostotek, lahit ve friz bloklarının girlandlı kompozisyonlarının işçilikleri ise oldukça kalitelidir¹⁶.

M.S. 2. yüzyılın ilk yarısından itibaren tüm Anadolu'da görülmeye başlayan girlandlı lahitlerin üretimi, M.S. 3. yüzyılın ortalarında son bulmuştur¹⁷. Ancak, Side'deki çeşme blokları üzerinde görülen ve aslında doğrudan M.S. 2-3. yüzyıllara gönderme yapan girlandların, boşluklarında görülen ve kompozisyonun özgün/eski örneklerindeki mask, portre, rozet vb. bezeme öğelerinin yerini alan haçlar, çeşmenin bir Hıristiyanlık yapısı olduğunu söylemeyi gerektirmektedir. Hıristiyanlığın en önemli göstergesi olan haç motifinin, böylesine belirgin bir şekilde kullanımı ise en erken M.S. 4. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra mümkün olabilir.

¹⁵ Russo 2010, 107, Fig. 374

¹⁶ Side'den girlandlı lahit, ostotek ve friz örnekleri için bk. Mansel 1978, 294, Res. 329-330; Gliwitzky 2010, Abb. 252. Mermerin ithal ve pahalı bir ürün olması, daha nitelikli işçiliği açıklamaya yardımcı olabilir. Bununla birlikte, kireç taşı ile yapılmış olan ve görece daha az kaliteli işçiliğe sahip örnekler yerel bir atölyeye işaret etse de, bu atölyelerin tamamının işçiliklerinin zayıf olabileceği konusunda kesin bir veri sunmaz. Nitekim, kentte ve müzede kireç taşının malzeme olarak kullanıldığı ve oldukça kaliteli işçiliğe sahip çok sayıda taş eser vardır. Antik Dönemden itibaren Pamphylia'da mimari bezeme ve lahit üretimi konusunda yetkin atölyelerin varlığı, özellikle Side N1 Tapınağı süsleme stili üzerinden tartışılmaktadır. Bk. Young 2003, 170-183. 2012 yılında Side Athena Tapınağında (N2) yapılan sondaj kazıları sırasında yoğun şekilde yonga, üretim artığı parçalar ve steril bir mermer tozu tabakası tespit edilmiştir. Bu durum, mimari süslemenin en azından son işçiliğinin Side'de yapıldığını göstermektedir.

¹⁷ Turak 2011, 259.

Açık bir şekilde pagan döneme ait bir kompozisyon ile Hıristiyanlığa ait bir simgenin birlikte kullanımı, Anadolu'da taş malzeme üzerinde çok sık görülmemekle birlikte¹⁸, İsaoria'daki Adrassos nekropolünde bulunmuş ve M.S. 4. yüzyıla tarihlendirilen bir lahit üzerinde, pagan Roma ikonografisinin Hıristiyan ikonografisine olan etkisi görülmektedir¹⁹. Söz konusu durumun Anadolu dışından da örnekleri bilinmektedir. Mısır'da 4. yüzyıl ortası ile 5. yüzyıl başı aralığına tarihlendirilen ve hem sivil, hem de dini yapılarda tespit edilen bir grup mimari plastik eleman üzerinde, pagan ve Hıristiyan unsurlar bir arada kullanılmıştır²⁰. Söz konusu örnekler figüratif bezemeye sahiptir ve ikonografik okuma mümkündür.

Side'deki çeşmenin köşe bloklarında ise ikonografik bir okumaya olanak vermeyen bir bezeme kompozisyonu söz konusudur. Çeşmenin bezeme kompozisyonunda görülen pagan ve Hıristiyan unsurların birlikteliği, tarihlendirmenin 4. yüzyıl içine çekilebileceğini düşündürmektedir. Kurnaların iki yanında yer alan sütuncelerin başlıkları da tarihlendirmenin, 2. yüzyıl ile 5. yüzyıl arasında olması gerektiğini göstermektedir. Bugün Antalya Müzesinde sergilenen ve Side'de bulunmuş olan Geç Roma Dönemine ait bir lahit üzerinde, kantharos ve asma dalı kompozisyonu, Pan masklarıyla birlikte pagan bir gelenek içinde betimlenmiştir (fig. 15). Lahit, çeşmenin 3 ve 5 No'lu parapet bloklarının Side'deki bir diğer örneği olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada sözü edilen çeşmenin parapet bloklarının bezenmesinde, Side'deki Roma Dönemi yapı, postament, ostotek ve lahitlerinden esinlendiği ya da en azından kompozisyonların Hıristiyanlığa dair unsurlarla yeniden yorumlandığı söylenebilir. Çeşmenin pagan gelenekle olan yakınlığı taklit, moda ya da rekabet olarak değerlendirilebileceği gibi²¹, doğrudan bir beğenin, alışkanlığın ya da geleneğin devamlılığı şeklinde de yorumlanabilir²². Çeşmenin kireç taşından yapılmış olması ve anıtsal

¹⁸ Anadolu'da Pagan ve Hıristiyan unsurların bir arada kullanımına başta kandiller olmak üzere, seramik ürünlerde ve mozaiklerde daha sık rastlanabilmektedir.

¹⁹ Durugönül – Kaplan – Tepebaş 2013, 276. Aynı çalışmada, pagan geleneğin Hıristiyanlık ikonografisini etkilemiş diğer lahit örnekleri de değerlendirilmektedir.

²⁰ McKenzie 2006, 261-270.

²¹ Geç Antik Dönemde Hıristiyanların, özellikle çeşme yapılarında, Yunan-Roma örnekleri ile bir rekabet içine girdikleri ve çok sayıda taklit örnek yapıldığı ileri sürülmektedir. Bk. Dorl-Klingenschmid 2001, 64.

²² Geç Antik Dönemde Hıristiyanlık ikonografisine dair taleplere rağmen, geleneksel pagan alışkanlıkların lahit üretiminde devamlılığı konusunda bk. Durugönül – Kaplan – Tepebaş 2013.

nymphaionla olan ilişkisi üretim yerinin Side olması gerektiğini göstermektedir. Ancak, Side'de koç başlı herhangi bir başka eserin –henüz- tespit edilememiş olması, yerel etki ve beğenilerin yanında, yapan ustanın da tercihlerinin söz konusu olabileceğini ve belki de bölge içinde başka bir kentten gelmiş olabileceğini de akla getirmektedir.

M.S. 5. yüzyıldan sonra görülmeye başlayan üslup, repertuar ve ikonografi artık büyük oranda farklılaşmış ve Hıristiyanlaşmış bir karakterdedir ve Bizans Sanatının kavramı içinde değerlendirilir. Çeşmenin bezeme repertuarı ve nymphaionla olan bağlantısı ise, pagan kültür beğenilerinin devam ettiği ve her iki kültürün bir arada olduğu, bir geçiş dönemine işaret eder. Bu durumda, çeşmenin M.S. 4. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra ama aynı yüzyıl içinde yapılmış olduğu düşünülebilir.

Çeşme bloklarının buldukları yer ise kent planı konusunda ek bir veri sunmaktadır. Kentin ana kapısı önünde bulunan ve M.S. 140-180 yılları arasına tarihlendirilen nymphaion dışında²³, Side'de toplam sekiz kent çeşmesi tespit vardır. Bu çeşmelerden ilki, kentin ana sütunlu caddesinden Piskoposluk Sarayı'na uzanan B caddesi üzerinde yer almaktadır. Caddenin güney ucuna yakın şekilde konumlanmış havuzlu çeşmenin su kanalı, caddenin doğu kenarı boyunca halen görülebilmektedir²⁴. Günümüze ulaşmayan bir diğer su yapısı, Mansel tarafından ayazma olarak nitelendirilmiş olup, sütunlu ana caddenin kuzey kenarında olmalıydı²⁵.

Side'de tiyatronun yanındaki takım çevresi, çeşme yapılarının yoğunlaştığı alan olarak dikkat çekmektedir. Günümüzde müze binası olarak kullanılan hamam yapısı ile tak arasındaki alanda, ikisi Attius Philippus Suru üzerinde²⁶, biri takım güneyinde olmak üzere üç çeşme yer almaktadır. Sütunlu caddenin kuzey kenarındaki çeşmeler Geç Antik Çağ içine

²³ Mansel 1978, 108.

²⁴ Çeşme ve su kanalı Perge'deki ana caddenin ortasından geçen kanal ile benzerdir. Ancak, cadde genişliği Perge'ye göre daha az olan Side'de kuruluş cadde kenarına yapılmıştır. Side hakkında daha önce yapılan yayınlarda sözü edilmeyen ve hakkında henüz bir çalışma olmayan bu su kanalı ve çeşme, Perge ile olan benzerliğinden dolayı Roma Dönemi içine tarihlendirilebilir. Ancak, daha kesin bir tarihlendirme önerisi için detaylı bir çalışma gerekmektedir.

²⁵ Yapı, Mansel tarafından 5-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir; Mansel 1978, 286. Benzer bir işlev önerisi Eyce tarafından daha önce dile getirilmiştir; Eyce 1957, 133; Eyce 1975, 435.

²⁶ Kentin bulunduğu yarımadaı en dar yerinden ikiye bölen ve takla birleşen duvar, üzerindeki yazıtlı bir bloktan dolayı literatürde Attius Philippus Suru olarak tanınmaktadır. Bununla birlikte, duvarın işlev ve tarihlendirmesi halen tartışmalıdır.

tariflendirilir²⁷. Taka güneyden bitişik olan ve Vespasian Anıtı olarak isimlendirilen yapı, daha sonraki bir evrede çeşme olarak kullanılmıştır²⁸.

Takin kuzeyinde, kente gelen su kemerinin sonlandığı ve suyun biriktirildiği, ikisi Roma Döneminde, diğeri Bizans Döneminde inşa edilmiş olan üç maksem (*castellum divisorium*) vardır. Maksemin önünde yer alan iki çeşme de Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmektedir²⁹.

Kentin ana arteri üzerinde, ticaret agorası ve tiyatronun birleştiği kavşakta maksemelerin olması, çeşmelerin yapımındaki yer seçimi konusunda asıl belirleyici unsurlardan biridir. Bununla birlikte, bu noktanın bir tak ile vurgulanması ve kentin ortasında bulunan bu bölgenin heykellerle donatılmış çeşme yapılarıyla çevrenmesi alana verilen önemi göstermektedir³⁰.

Bizans Dönemine tarihlendirilen bir başka çeşme yapısı, kentin güneybatısındaki P Tapınağının güney cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Özgün durumunda önünde portikli bir avlusu olduğu anlaşılan çeşmenin yalnızca küçük bir bölümü günümüze ulaşmıştır³¹.

Yukarıda sözü edilen çeşmelerin tamamı kentin ana arterleri üzerinde yer almaktadır. Yalnızca, P Tapınağı önündeki çeşmenin bir cadde üzerinde olup olmadığı konusu daha önce dile getirilmemiştir. Ancak, tapınağın güney cephesine eklenmiş olan çeşme de olasılıkla, güneydeki deniz surlarının önünden devam eden ve Apollon ve Athena Tapınaklarına kentin güneyinden ulaşımı sağlayan bir cadde üzerinde konumlanmış olmalıdır. Mansel'in kent planında da bir sütunlu cadde tiyatrodan sonra güneybatıya yönelmekte ve doğrudan P Tapınağına ulaşmaktadır (fig. 16).

Mansel, kent planını kendi araştırma dönemindeki verilere göre oluşturmuş ve bir restitüsyon önerisi getirmemiştir. Ancak, kentin ticaret agorası ile liman arasında -Mansel planında olmayan- en kısa şekilde limana ulaşan bir ana yol daha olmalıdır. Bu olası yol, bugün halen kullanılmakta

²⁷ Mansel 1978, 109-112; Eyice 1975, 435; Dorl-Klingenschmid 2001, 242, 246. Bunlardan üç havuzlu olan büyük çeşmenin M.S. 3. yüzyılın ilk yarısı içinde yapılmış olduğu da ileri sürülmektedir, bk. Grewe 1994, 203.

²⁸ Mansel 1978, 114-120; Dorl-Klingenschmid 2001, 244-245. Vespasian Anıtı'nın çeşmeye dönüştürülmesinin Bizans Döneminde gerçekleştirildiği Eyice tarafından ileri sürülmektedir; Eyice 1975, 435.

²⁹ Mansel 1978, 288-289; Grewe 1994, 203.

³⁰ Çeşmelerin mimari bezemeleri ve heykelleri konusunda bk. Mansel 1978, 108-120.

³¹ Mansel 1978, 289.

olan ve doğrudan limana inen yol ile yaklaşık aynı güzergahı takip etmelidir³². Çeşmenin bugün limana giden cadde üzerinde bulunmuş olması ve kent çeşmelerinin ana caddeler üzerinde yapılmış olduğu durumundan yola çıkarak, bugün kullanılmakta olan ve ana sütunlu yol ile liman bağlantısını sağlayan caddenin, Antik Dönemde de var olduğu ve kentin ana yolunun bu güzergahtan devam ettiği düşünülmektedir (fig. 16-17).

KATALOG

1 No'lu Blok (fig. 2)

Y: 59 cm. **U:** 90 cm. **K:** 21 cm.

Üst köşelerinde kırıkları olan bloğun ön yüzü, üstte ve altta profilli olarak dışa doğru genişlemektedir. Ön yüzde yüksek kabartma tekniğinde yapılmış bir meşe girlandı vardır. Meşe girlandının taşıyıcısı olarak kullanılmış iki koç başı sağ ve sol kenarlara yerleştirilmiştir. Girlandın ortasında sekiz yapraklı bir çiçek rozeti yer alır. Profilden verilmiş olan koç başlarında işçilik tamamlanmamıştır. Soldaki koç başının alın bölümü burundan itibaren dışa taşkın olarak işlenmiştir ve köşeye yerleştirilmiş olmasından dolayı devam eden kısa yüzde tamamlanmaktadır. Koçun ağız ve burnu gösterilmemiş göz, kulak ve tüyler ise kaba hatlarıyla verilmiş, detayları işlenmemiştir. Başının üzerinde kıvrılarak yukarı doğru uzanan boyunuza da kabaca işlenmiş durumdadır. Sağ kenarda yer alan koç başı da benzer işleniş özelliklerine sahiptir; göz, kulak ve tüyler dış hatlarıyla işlenmiştir. Bununla birlikte, ağız ve burun detayları gösterilmemiştir. Bloğa sağdan bağlanan bir başka blok olmasından dolayı, sağ kenardaki koç başı yalnızca önden görülecek şekilde yapılmıştır. Bloğun ön yüzünde, ortadaki girland boşluğunda yine yüksek kabartma tekniğinde yapılmış bir Yunan haçı vardır.

2 No'lu Blok (fig. 3)

Y: 59 cm. **U:** 101 cm. **K:** 23 cm.

Bloğun iki üst köşesi kısmen kırıktır. Ön yüzünde arka tarafı oval, ön tarafı dışa doğru kademelenerek daralan dikdörtgen bir kurna vardır³³. Dıştan 36 cm. yüksekliğindeki kurna, 19 cm. derinlikte ve 49 cm. genişliktedir. Kurnanın arka tarafa doğru olan derinliği 33 cm.'dir. Bloğun üst kısmındaki silmenin hizasında bir çeşme yuvası vardır. Kurna dibinin sol köşesinde ise bir tahliye deliği görülmektedir. Kurnanın yan yüzleri kalın, daha dar olan ön yüzü ise daha ince çerçeveli yivlerle bezenmiştir. Bloğun altındaki ve üstündeki profiller 1 No'lu blok ile aynıdır. Alt

³² Yıldırım 2013, 255.

³³ Roma ve Bizans Dönemine ait çeşmelerde musluktan akan suyun biriktiği yere dair Türkçede yerleşmiş bir terim bulunamamıştır. "Hazne", "oluk", "yalak", "tekne", "havuz" gibi terimler tam olarak bu çalışmadaki örnekleri karşılamamaktadır. Bu nedenle, geleneksel Türk banyo ve hamamlarındaki "kurna" ile boyut, konum ve form açısından yakınlığından dolayı, en uygun terminolojik karşılık olarak kabul edilmiştir.

profiller hem kurnanın dışa taşkın ön bölümüne, hem de iki yandaki sütüncelere kaide işlevi görmektedir. Bloğun iki yanında yer alan sütünceler attik-ion tipte kaideler üzerinde yükselmektedir. Soldaki sütüncenin başlığının olması gereken üst bölümü kırıktır. Sağdaki sütüncenin üzerindeki başlık ise büyük oranda tahrip olmuş durumdadır.

3 No'lu Blok (fig. 4)

Y: 59 cm. **U:** 111 cm. **K:** 17 cm.

Bloğun üst köşeleri kısmen kırıktır. Ön yüzde, merkezde yüksek kabartma olarak yapılmış gövdesi dilimli, ağız kenarı kılıf içinde inci dizileri ile bezenmiş bir kantharos vardır. Kantharosun içinden iki yana doğru simetrik olarak açılan ve tüm yüzeyi kaplayan asma dalları yer almaktadır. Asma dallarından çıkan kolların uçlarında üzüm salkımları, asma yaprakları, sarmaşık yaprakları ve asma filizleri görülmektedir.

4 No'lu Blok (fig. 5)

Y: 59 cm. **U:** 88 cm. **K:** 14 cm.

Bloğun iki üst köşesi kısmen kırık durumdadır. Bloğun ön yüzünde gövdesi kantharos biçiminde bir kurna vardır. Dıştan 36.5 cm. yüksekliğindeki kurnanın ön tarafı tamamen kırıktır. 16 cm. derinliğindeki kurnanın, geriye doğru derinliği 32 cm., genişliği ise 36.5 cm.'dir. Kurna ön tarafta 23 cm. dışa taşkındır. Bloğun üstteki profilli silmesinin ortasında bir çeşme deliği, kurna dibinin solunda ise bir tahlîye deliği vardır. Kantharos şeklindeki kurnanın iki yanına volüt biçiminde sonlanan kulplar simetrik olarak yerleştirilmiştir. Kantharosun kaidesi, çeşme bloğunun kaide gibi yükselen alt profili üzerine oturtulmuştur. Bloğun sol ve sağ kenarında iki sütünce yer alır. Çeşme yüzeyinden dışa taşkın şekilde yapılmış olan sütünceler, bloğun alt profilinin üzerinde yükselmektedir. Sütünceler, tek sıra akantus yapraklarıyla bezenmiş ve ikişer yaprakları gösterilmiş stilize korinth başlıklar taşır. Yapraklar yukarı doğru yükselerek köşelerde dışa taşkın şekilde kıvrılmakta ve helikslerin uçlarıyla birleşmektedir. Yaprakların ana damarları ve yan yaprakları yoğun matkap işçiliği ile birbirinden ayrılmıştır. Üstte iki profilli, iç bükey abakus ve merkezde de matkap delikleriyle gösterilmiş stilize bir abakus çiçeği görülmektedir.

5 No'lu Blok (fig. 6)

Y: 59 cm. **U:** 111 cm. **K:** 21 cm.

Bloğun sol üst köşesinde küçük bir kırık vardır. 3 No'lu bloktaki kantharos içinden çıkan asma dallarıyla oluşturulan kompozisyonun aynısı bloğun ön yüzünde görülmektedir. Diğer kompozisyonun tek farkı yaprakların ve filizlerin daha büyük ya da daha küçük yapılmış olmasıdır.

6 No'lu Blok (fig. 7)

Y: 59 cm. **U:** 92 cm. **K:** 19 cm.

2 No'lu blokla aynı olan blok yaklaşık ortasından diyagonal şekilde kırılmış ve iki parça halindedir. Sağ üst köşesinde de kısmi bir kırık vardır. Arka tarafı oval, ön tarafı dışa doğru kademeli şekilde daralan dikdörtgen kurnanın ön ve yan bölümleri yivlerle bezenmiştir ve yaklaşık yarısı kırıktır. Dıştan 37 cm. yüksekliğindeki kurna 16 cm. derinliğinde ve 46.5 cm. genişliğindedir. Kurnanın arka tarafa doğru derinliği ise 33 cm.'dir. Yaklaşık merkezde, üstteki silmenin ortasında bir çeşme deliği ve sol dipte de bir tahliye deliği görülmektedir. Bloğun iki yanında yer alan sütunceler ve başlıklar 4 No'lu bloktakilerle aynı özellikleri göstermektedir. Ancak, başlığın abakus çiçekleri matkap delikleriyle işlenmemiştir ve dışa taşkındır. Başlıkların minyatür boyutları nedeniyle yaprak detayları yeterince işlenememiş ve kısmen de tahrip olmuş durumdadır.

7 No'lu Blok (fig. 8)

Y: 59 cm. **U:** 81 cm. **K:** 16 cm.

1 No'lu blokla aynı bezeme kompozisyonuna sahip olan bloğun sol üst köşesi kırıktır. Ortada yer alan meşe girlandını iki yanda koç başları taşımaktadır. Girlandın ortasında sekiz yapraklı bir çiçek rozeti vardır. Blok çeşmenin sağ kenar bloğudur. Sağdaki koç başı, çeşmenin köşesinde olmasından dolayı alın ve burun ekseninden itibaren bloğun dar yüzünde de devam etmektedir. Koç başında kulaklar, boynuzlar, tüyler, ağız ve gözler genel hatlarıyla gösterilmiş ve detay işçiliği tamamlanmamıştır. Sol kenarda bulunan koç başı çeşmedeki tek tamamlanmış örnektir. Alın üzerindeki tüyler, boynuz, kulak, göz, ağız ve burun detayları görülebilmektedir. Ortadaki girland boşluğu bir Yunan haçı ile doldurulmuştur.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Alanyalı 2011 Alanyalı, H. S., “Side’nin Roma Dönemi Panteonu”, *Anadolu/Anatolia* 37, 75-92.
- Bel v. d. 2012 Bel, N. – C. Giroire – F. Gombert-Meurice – M. H. Rutschowscya, L’, *Orient Roman et Byzantin au Louvre*, Paris.
- Dorl-Klingenschmid 2001 Dorl-Klingenschmid, C., *Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten*, Pfeil.
- Durugönül – Kaplan – Tepebaş 2013 Durugönül, S. – D. Kaplan – U. Tepebaş, “Adrassos’da (Isauria) Paganizm ve Hıristiyanlık Arası Bir Lahit”, *Adalya* XVI, 261-284.
- Eyice 1957 Eyice, S., “La Ville Byzantine de Side en Pamphylie”, *X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri*, 130-133.
- Eyice 1975 Eyice, S., “İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bizans-Türk Çeşmesi”, *Belleten*, XXXIX, 429-446.
- Fıratlı 1990 Fıratlı, N., *La Sculpture Byzantine Figurée au Musée Archéologique d’Istanbul*, Paris.
- Gliwitzky 2010 Gliwitzky, C., *Späte Blüte in Side und Perge*, Bern.
- Grabar 1966 Grabar, A., *L’age d’or de Justinien, De la mort de Théodose a l’Islam*, Gallimard.
- Grewe 1994 Grewe, K., “Die römische Wasserleitung nach Side (Türkei)”, *Antike Welt* 25, 192-203.
- Le Chanoine 1885 Le Chanoine, *Eléments d’archéologie Chrétienne I*, Lourain.
- Mansel 1978 Mansel, A. M., *Side, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, Ankara.
- McKenzie 2006 McKenzie, J., *The Architecture of Alexandria and Egypt, 300 BC-AD 700*, Yale University Press.
- Parman 1993 Parman, E., “Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Güner İnal’a Armağan, 387-412.
- Rohmann 1995 Rohmann, J., “Einige Bemerkungen zum Ursprung des Feingezahnten Akanthus”, *IstMitt* 45, 109-121.
- Russo v.d. 1999 Russo, E. – R. Pillinger – O. Kresten – F. Krinzingler, *Frühchristliches und Byzantinisches Ephesos*, Wien.
- Russo 2010 Russo, E., *Sulla cronologia del S. Giovanni e di altri monumenti paleocristiani di Efeso*, Wien.
- Temple 2010 Temple, Ç., “Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’nde Bulunan Ajur Tekniğinde Theodosian Tipinde Sütun Başlıkları. Bizans ve Çevre Kültürler”, Prof. Dr. Yıldız Ötüken’e Armağan (ed. S. Doğan – M. Kadiroğlu), 352-358.
- Terry 1988 Terry, A., “The Sculpture at the Cathedral of Eufrasius in Porec”, *DOP* 42, 13-64.

- Tezcan 1989 Tezcan, H., Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul.
- Turak 2011 Tutak, Ö., Roma Dönemi Pamphylia Lahitleri ve Atölye Sorunu (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Yıldırım 2013 Yıldırım, Ş., Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Mimarisi (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- Young 2003 Young, S., "Pamphylian Architectural Decoration in the Second Century AD: Purely Derivative or an Independent Tradition?", Adalya, No VI, 170-183.
- Zollt 1994 Zollt, T., Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. bis 6. Jahrhundert n.Chr. Mit Einem Beitrag zur Untersuchung des Ionischen Kampherkapitells, Bonn.

Fig. 1
Side Müzesi'ndeki
Geç Antik Çağ çeşmesi.

Fig. 2
1 No'lu blok.

Fig. 3
2 No'lu blok.

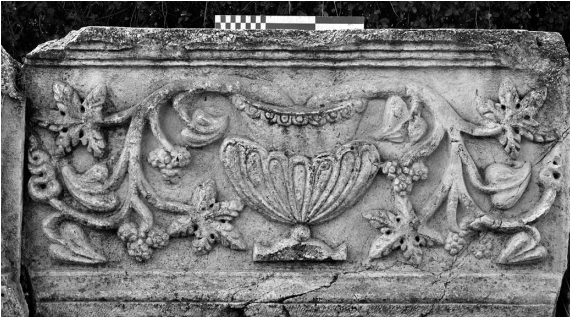

Fig. 4
3 No'lu blok.

Fig. 5
4 No'lu blok.

Fig. 6
5 No'lu blok.

Fig. 7
6 No'lu blok.

Fig. 8 7 No'lu blok.

Fig. 9
1 No'lu bloktaki
köşe bağlantısı.

Fig. 10
Anıtsal nymphaionun
yivli kurnası.

Fig. 11
Anıtsal nymphaionun
kantharoslu kurnası.

Fig. 12 İstanbul Arkeoloji Müzesindeki Bizans çeşmesi.

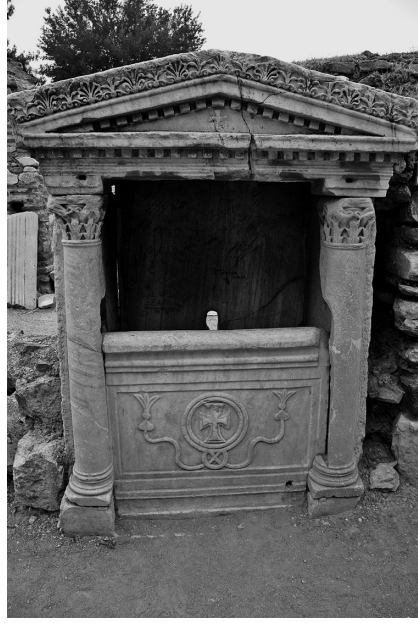

Fig. 13
Ephesos Aziz İoannes
Kilisesindeki çeşme.

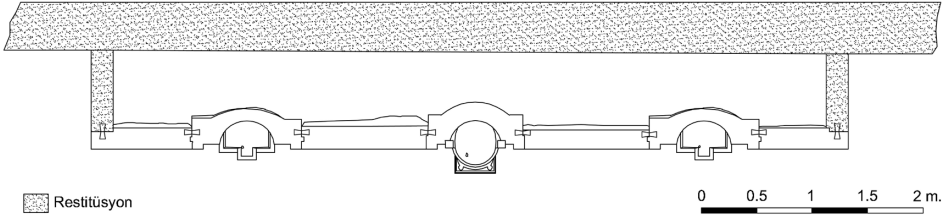

Fig. 14 Side Müzesi'ndeki çeşmenin restitüsyon planı.

Fig. 15
Antalya Müzesi'ndeki
Geç Antik Dönem lahdi.

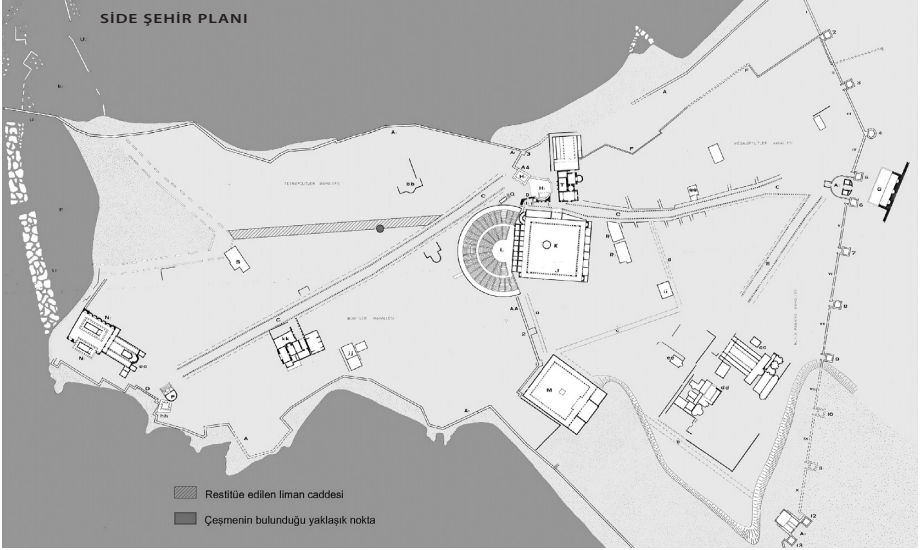

Fig. 16 Side kent planı ve liman caddesi restitüsyonu.

Fig. 17 Yarımada'nın hava fotoğrafı ve çeşmenin bulunduğu liman caddesi.